

ЗВЕЗДА ВОДИЉА

И овај је израз библијског порекла. Али, за разлику од оних које смо већ упознали и који имају корен у Светом писму Старога завјета (*Адамова јабучица, исцјочни грех, Нојева барка, Содом и Гомора* итд.), израз *звезда водиља* потиче из Светог писма Новог завјета, књиге у којој се описује живот и деловање оснивача хришћанске религије - Исуса Христа Назарећанина.

Рођење Христово, од кога се датума рачунају године по данашњем европском и међународном календару, навештено је као долазак новог месије - спаситеља људског рода. (Пре њега био је то Мојсије).

Вест о томе пронела се Јудејом, па је међу властодршцима завладао велики страх. Ево како се у Вуковом преводу Новог завјета, у Јеванђељу по Матеју, описује тај догађај:

"А кад се роди Исус у Витлејему Јудејскоме, за времена цара Ирода, а то дођу мудраци од истока у Јерусалим и кажу:

Гдје је цар Јудејски што се родио? Јер смо видјели његову звијезду на истоку, и дошли смо да му се поклонимо.

Кад то чује цар Ирод, уплаши се, и сав Јерусалим с њим.

И сабравши све главаре свештеничке и књижевнике народне, питаше их: Гдје ће се родити Христос?

А они му рекоше: У Витлејему Јудејскоме; јер је тако пророк написао:

И ти, Витлејеме, земљо Јудина! ни по чем нијеси најмањи у држави Јудиној: јер ће из тебе изићи человођа који ће спасти народ мој Израиља.

Онда Ирод тајно дозва мудраце, и испитиваше их кад се појавила звијезда.

И пославши их у Витлејем, рече: Идите и распитајте добро за дијете, па кад га нађете, јавите ми, да и ја идем да му се поклоним.

И они саслушавши цара, пођоше: а то и звијезда коју су видјели на истоку, иђаше пред њима док не дође и стаде од озго гдје бјеше дијете.

А кад видјеше звијезду *гдје је сјала*, обрадоваше се веома великом радости.

И ушавши у кућу, видјеше дијете с Маријом матером његовом, и падоше, и поклонилише му се; па отворише даре своје и дариваше га: златом, и тамјаном, и смиром."

"Мудраци од истока" славе се данас у Католичкој цркви свакога 6. јануара као Света три краља (Гашпар, Мелхиор и Балтазар), јер су, идући за звездом, први дошли да се поклоне "краљу небесноме". По томе је и звезда за којом су ишли и која их је довела до места Христовог рођења названа *звезда водиља*. Тај се израз данас употребљава у значењу: "оно што некога води у животу; путоказ".

Слично значење има и израз *идеја водиља* или *мисао водиља*.

ЈУДИН ПОЉУБАЦ

Јуда је био један од дванаест апостола ("веровесника") хришћанства. Реч је, заправо, о Јуди Искариотском, јер се у Библији спомиње више личности под тим именом. Ово је био Јуда апостол. У Јеванђељу по Матеју пише:

"А дванаест апостола имена су ова: први Симон, који се зове Петар, и Андрија брат његов; Јаков Заведејев, и Јован брат његов;

Филип и Вартоломије; Тома и Матеј цариник; Јаков Алфејев, и Левеј, прозвани Тадија;

Симон Кананит, и Јуда Искариотски, који га и предаде."

Јуда Искариотски био је, дакле, онај који је издао Исуса Христа. У поменутом Јеванђељу по Матеју тај се догађај описује овако:

"Тада скупише се главари свештенички и књижевници и старјешине народне у двор поглавара свештеничкога по имену Кајафе.

И свјетоваше се како би Исуса из пријеваре ухватили и убили.

И говораху: Али не о празнику, да се не би народ побунио."

Главари, међутим, нису знали ко је Исус.

"Тада један од дванаесторице, по имену Јуда Искариотски, отиде ка главарима свештеничкијем..

И рече: Шта ћете ми дати да вам га издам? А они му обрекоше тридесет сребрника."

После тога Јуда је чекао прилику да испуни обећање. На последњој (тајној) вечери Исус је прорекао да ће га један од апостола издати, циљајући на Јуду. То се ускоро и обистинило. И сам тај час Христос је предосетио, рекавши ученицима:

"Устаните да идемо; ево се приближи издајник мој.

И док он још тако говораше, гле, Јуда, један од дванаесторице, дође, и с њим људи многи с ножевима и с кољем од главара свештеничкијех и старјешина народнијех.

А издајник његов даде им знак говорећи: Кога ја целивам онај је; држите га.

И одмах приступивши к Исусу рече: Добро јутро, рави! и целива га.

А Исус рече му: Пријатељу! Шта ћеш ти овдје? Тада приступивши дигоше руке на Исуса и ухватише га."

Када је касније чуо да је Исус осуђен и погубљен, издајник Јуда се покајао и вратио 30 сребрњака онима којима се продао. Бацио их је у цркви говорећи: "Ја сагријеших што издадох крв праву." Тај новац и сами су главари сматрали прљавим и проклетим, па су рекли: "Не ваља их метати у црквену хазну, јер је узето за крв." Тако је настао израз *Јудин новац* или *Јудине њаре*.

Моралну љагу са себе Јуда Искариотски није могао сапрати ни одузимањем властитог живота (обесио се после враћања сребрњака). Тако је његово име постало ознака издајника уопште, а задржало се и у устаљеном изразу *Јудин њољубац*, који се и данас употребљава у значењу: "издајнички, неискрен пољубац", или "издајнички поступак под велом пријатељства".

ИЋИ ОД ПОНТИЈА ДО ПИЛАТА

Понтије (или Понције) Пилат, лат. Pontius Pilatus, човек чије је име овековечено у овом изразу, био је римски прокуратор (управитељ) Јудеје у време кад је Исус Христос проповедао нову веру.

Изазвавши, својим идејама и деловањем, гнев јудејских моћника, "књижевника и фарисеја", оснивач хришћанске религије био је оптужен да "отпађује народ, и забрањује давати ћесару данак, и говори да је он Христос цар", па је изведен пред Понтија Пилата да му овај суди. Пилат, међутим, није прихватио оптужбу, рекавши "главарима свештеничким и народу: Ја не налазим никакве кривице на овом човјеку." И поред тога, тужиоци и гомила упорно су наваљивали да га осуди. Пилат је потом покушао да се некако "извуче", прогласивши се, савременим правним језиком речено - "ненадлежним". Пошто је у истрази чуо да је Исус Галилејац, упутио га је надлежном галилејском владару Ироду Антипи, који је управо у то време боравио у Јерусалиму. Ирод такође није нашао да је Исус крив, те "осрамотивши га, и наругавши му се, обуче му бијелу хаљину, и посла га натраг Пилату".

Овај више није имао куд. Главари и гомила упорно су захтевали: "Распни га, распни!"

У Новом завјету (у преводу Вука Стефановића Караџића) јеванђелист Лука овако описује завршетак драматичног суђења Исусу Христу:

"А он (Пилат) им трећи пут рече: Какво је дакле он зло учинио? ја ништа на њему не нађох што би заслуживало смрт; даклем да га избијем па да пустим.

А они једнако наваљиваху с великом виком, и искаху да се он разапне; и надвлада вика њихова и главара свештеничкијех.

И Пилат пресуди да буде као што они ишту."

Управо из ове библијске приче поникао је израз *ићи од Понтија до Пилаја*, који се данас употребљава у значењу: "тражити, лутати за неким циљем, ићи од немила до недрага, обијати прагове" (РМС); "обраћати се многим, уз разне перипетије, безуспешно тражити помоћ, обавештење и сл." (РСАНУ).

У стручним часописима, и иначе, често се поставља питање зашто се каже *ићи од Понтија до Пилаја*, кад се зна да је то име и презиме једне те исте личности. Како се уопште може ићи од једног човека опет до њега самог, а не до другог? Зар не би било нормалније да тај израз, с обзиром на контекст у коме је настао, гласи *ићи од Понтија до Ирода*, или *од Понтија до Антипије* (како стоји у једном роману Стевана Јаковљевића)?

Професор Иван Клајн у једној прилици изнео је претпоставку да "некадашњи ученици веронауке сигурно нису баш пажљиво слушали ову причу, па се уместо *од Ирода до Пилаја* усталио израз *од Понтија до Пилаја*, не само код нас него и у италијанском, немачком и другим језицима".

Проф. Драгана Мршевић-Радовић, у часопису "Наш језик" даје много исцрпније објашњење:

"У време настанка израза" - каже она - "у свести говорника било је присутно и сазнање о јединству личности на основу библијског текста, али и свест о још једном 'имплицитном' учеснику у догађају. Јасно је да је то Ирод, тј. да је Христ пошао од Понтија до Ирода, и да га је Ирод 'послао натраг' Пилату, како стоји у Јеванђељу. На овај начин, јасно је представљено Христово кретање 'у круг' и затварањем круга мотивисано је значење 'безуспешно' (тражити помоћ, разумевање и сл.). Само захваљујући могућности овакве двоструке семантичке интерпретације, ова структура је могла постати фразеолошка и одржати се таква у језику."

Да би тумачење било још уверљивије, ауторка на крају истиче:

"Мислим да више није смелост претпоставити да је постојао и неки популарно писани текст у којем се садржао опис ове епизоде из Христовог живота, и у којем је био употребљен овакав израз с конкретним описом Христовог пута од Понтија (Пилата преко Ирода) до (Понтија) Пилата, и да се он 'наметнуо' и у српскохрватском и у словеначком језику."

Пошто израз *ићи од Понтија до Пилаја* постоји, како рече проф. Клајн, "не само код нас него и у италијанском, немачком и другим језицима", дато тумачење његовог постанка могло би занимати и стране лингвисте, па и обичан свет.

ПРАТИ РУКЕ

И израз *ирати руке*, у значењу: "скидати са себе одговорност", везан је за име Исусовог судије Понтија Пилата. У Библији (Нови завјет, Јеванђеље по Матеју) детаљно се описују догађаји који су претходили изрицању пресуде Исусу Христу, а потом и само изрицање пресуде.

Било је то у време великог јеврејског празника Пасхе - "а о сваком празнику *Пасхе* бијаше обичај у судије да пусти по једнога сужња кога они хоће". Уз затвореног Исуса, ту је био и злогласни разбојник Варава (или, по западном изговору, Бараба). Пилат је могао пустити једнога или другог. Но, иако је био уверен да су Исуса "из зависти предали", он није могао поступити по својој савести. "А главари свештенички и старјешине наговорише народ да ишту Вараву, а Исуса да погубе."

Јеванђелист Матеј сведочи даље овако:

"А судија одговарајући рече им: Кога хоћете од ове двојице да вам пустим? А они рекоше: Вараву."

Рече им Пилат: А шта ћу чинити с Исусом прозванијем Христом? Рекоше му сви: Да се разапне.

Судија пак рече: А какво је зло учинио? А они из гласа повикаше говорећи: Да се разапне.

А кад видје Пилат да ништа не помаже него још већа буна бива, узе воду те уми руке пред народом говорећи: Ја нијесам крив у крви овога праведника; ви ћете видјети.

И одговарајући сав народ рече: Крв његова на нас и на дјецу нашу.

Тада пусти им Вараву, а Исуса шибавши предаде да се разапне."

И други јеванђелисти (Марко, Јован и Лука) описују суђење Исусу Христу, али не спомињу детаљ с прањем руку. Матејев приказ, међутим, заснива се на тада већ устаљеном ритуалу прања руку у знак скидања кривице за неко (не)дело. Тај је ритуал старији и од Христових времена и спомиње се у Старом завету (Поновљени закон, II, 17, 6-7). Ту је одређен поступак за случај кад се на нечијој земљи нађе убијен човек, па се, поред осталог, налаже да се измери удаљеност од места злочина до околних градова. "Тако ће се установити који је град најближе убијеном." Потом старешине тога града треба да у неком непресушеном потоку закољу јуницу "што још под јармом није вукла", а онда "нека дођу свештеници, потомци Левијеви. Јер њих је одабрао Господ Бог твој, да му служе и да у име Божије благосиљају...Затим све старешине, из онога града који буде најближи убијеноме, нека оперу руке у потоку над закланом јуницом. Потом нека изјаве: Наше руке нису пролиле ове крви нити смо својим очима ишта видјели."

Веселин Чајкановић, у књизи *Мити и религија у Срба*, ритуално прање руку везује за веровање да се тим чином одстрањује "мрља која је дошла од додира с душама луталицама" (или

"злим душама"). "Најбољи доказ" - каже он - "да је прању руку циљ да се од стране душе које су евентуално за руке прионуле имамо у пропису да се руке морају прати при повратку с погребља. Ко, дакле, прихвата јело неумивеним рукама, може се огрешити утолико што ће за себе везати, или у себе унети, какву нечисту душу."

Управо из оваквог ритуала (прво паганског, па онда јеврејског и на крају хришћанског) развио се израз *йраити* (или *умиваити*) *руке*, са већ поменутиим значењем: "скидати са себе одговорност", или "отклањати опасност од последица каквог злочина и сл.". То је један од најчешће употребљаваних израза у нашем језику, јер у нас данас сви "перу руке" од нечега.

НОСИТИ СВОЈ КРСТ

Када је Понтије Пилат осудио Исуса Христа да буде разапет на крсту (и при том, ритуално перући руке, изговорио познате речи: "Ја нијесам крив у крви овог праведника"), осуђеник је, према Библији, предат војницима, који су га извргли руглу. Због оптужбе да се издавао за новог цара, огрнули су га скерлетним огртачем а на главу му ставили венац од трња говорећи: "Здраво, царе јудејски!" (Много векова касније то ће, вероватно, бити инспирација великашима да се на сличан начин наругају вођи сељачке буне у Хрватској, Матији Гупцу, коме су (1573) ставили на главу усијану железну круну и тако га "крунисали" за "кметског краља".)

Према сведочењу јеванђелиста (који су описали живот, дело и смрт оснивача хришћанства), Исус је умро на великим мукама. (Отуда и изрази *муке Исусове*, *најайнији се као Исус Христос* и сл.)

Пошто су му се наругали приказујући га као "краља" са скерлетним огртачем и трновом круном, обукли су га у његове хаљине (по некима, у белу кошуљу) и заједно с два разбојника повели на Голготу, брдо изнад Јерусалима, да га распну на крсту. Успут су га тукли, плували и понижавали.

Јеванђелисти различито описују Исусов пут до Голготе, али сви сведоче о његовим великим патњама. У Јеванђељу по Јовану стоји да је Исус, уз све муке, морао до стратишта носити тешки крст на коме ће бити разапет:

"И носећи крст свој изиђе на мјесто које се зове Коштурница а чивутски Голгота" - бележи јеванђелист Јован.

Управо из овог библијског описа поникао је израз *носиџи* (*свој*) *крси*, са значењем: "подносити тешке патње, живети под теретом велике муке и невоље; имати злу судбину" и сл.

На самој Голготи Исуса су дочекале нове муке. Ево како их описује јеванђелист Матеј:

"Додоше му да пије оцат (сирће) помијешан са жучи, и окусивши не хтје да пије.

А кад га разапеше, раздијелише хаљине његове бацивши коцке;

И сјећаху ондје те га чуваху.

И метнуше му више главе кривицу његову написану: Ово је Исус цар Јудејски.

Тада распеше с њим два хајдука, једнога с десне а једнога с лијеве стране.

И који пролажаху хуљаху на њ машући главама својима.

И говорећи: Ти који цркву разваљујеш и за три дана начињаш помози сам себи; ако си син Божиј, сиђи с крста.

А тако и главари свештенички с књижевницима и старјешинама подсмјевајући се говораху:

Другима поможе, а себи не може помоћи. Ако је цар Израилев, нека сиђе сад с крста па ћемо га вјеровати."

И поново су га мучили дајући му оцат (сирће) да пије тако да је ускоро издахнуо.

По Исусовим патњама на Голготи име тога брежуљка, у пренесеном смислу (*џолџоџа*), означава данас "велике муке; мучеништво, патње, страдања". Исто значење има и реч *калварија* (од *Калварија*, што је латинско име за Голготу).

Тако су из библијске легенде о страдању и смрти Исуса Христа настала три израза: *муке Исусове*, *носиџи (свој) крси* и *џолџоџа* (односно *калварија*).

НЕВЕРНИ ТОМА

Не свету има доста "неверних Тома", тј. оних који нису склонили да поверују туђим речима док се и сами не увере у њихову истинитост; који, дакле, сумњају у све што није доступно њиховом властитом искуству. Има и оних који су претерано сумњичави, који не верују ни у шта и тешко прихватају чак и сасвим уверљиве доказе за неку тврдњу. Такви се рођени сумњичавци такође називају "неверним Томама".

Према томе, израз *неверни Тома* у нашем језику означава двоје:

1. човека који верује само својим чулима, тј. ономе што сам може видети, чути или опипати, који, дакле, све проверава и ништа не прихвата унапред, без ваљаних доказа и
2. човека који је непоправљиви сумњичавац, који не верује ни у шта.

У оном првом смислу "неверне Томе" су филозофи, па и сви истински истраживачи. Пошто је "сумња врлина разума", свако коме је стало до истине, мора да сумња да би уопште могао мислити и дубље проницати у тајне света у коме живимо. Тако је један наш познати критичар, Драган М. Јеремић, објавио (1965) књигу *Прци неверног Томе*, која већ самим својим насловом упућује на критичарев став према ономе о чему пише, тј. делима савремених југословенских књижевника. Зашто баш "прсти" (неверног Томе), видећемо касније.

У другом смислу израз *неверни Тома* указује на негативну особину оних који су претерано сумњичави. Такав њихов однос према свету доводи до негирања свега постојећег, па и могућности било какве спознаје и напретка.

Примера који потврђују прво или друго значење израза *неверни Тома* има доста у нашој дневној штампи, литератури или у свакодневном говору, тако да их није потребно ни наводити. Биће, у сваком случају, занимљивије да кажемо коју реч о томе како је уопште настао тај израз и ко је био Тома чије је име постало симбол људске сумњичавости.

Први и прави неверни Тома био је Тома апостол, један од дванаесторице Христових ученика и веровесника хришћанства. Атрибут "неверни" стекао је због тога што једини међу апостолима није одмах поверовао у Христово ускрснуће.

У Новом завјету (Јеванђеље по Јовану, глава XX) говори се о томе како је Исус Христос трећи дан по распећу, дакле у недељу, устао из гроба (ускрснуо). Прво се јавио Марији Магдалени с поруком да оде браћи његовој (апостолима) и каже им да се враћа "оцу својему", тј. Богу. Увече се појавио и пред ученицима, док су седели у затвореној просторији, и рекао им: "Мир вам!"

"И ово рекавши, показа им руке и ребра своја. Онда се ученици обрадоваше видјевши Господа."

"А Тома који се зове Близанац, један од дванаесторице" - сведочи даље јеванђелист Јован - "не бјеше ондје међу њима кад дође Исус."

А други му ученици говораху: Видјесмо Господа. А он им рече: Док не видим на рукама његовијем рана од клина, и не метнем прста својега у ране од клина, и не метнем руке своје у ребра његова; нећу вјеровати.

И послје осам дана опет бијаху ученици његови унутра, и Тома с њима. Дође Исус кад бијаху врата затворена, и стаде међу њима и рече: Мир вам.

По том рече Томи: Пружи прст свој амо и виђи руке моје; и пружи руку своју и метни у ребра моја, и не буди невјеран него вјеран."

Из овога библијског казивања потекао је израз *неверни Тома*. Задржао се у језику вековима и данас се, како је већ речено, употребљава у значењу: "онај који у све сумња, који је испуњен неверицом, који ништа не верује, скептик".

На крају треба рећи да се поред *неверни Тома* употребљава и нешто измењен израз *неверовни Тома*. Ово зато да би се избегла двозначност: да се не би помислило како је реч о ономе "који није веран, који не држи задану реч". А апостол Тома, знамо, није био такав. Он је био "онај који у све сумња", што управо означава и израз *неверни Тома*, који је толико уобичајен и устаљен да нема никакве потребе за његовим мењањем. Уосталом, они који га употребљавају, знају добро и шта значи. Сад, ево, знамо нешто више и о његовом настанку.